

Standvastiglezers vragen...

VRAAG In de catechismusverklaring van ds. G. F. Gezelle Meerburg las ik, dat volgens hem het woord 'beide' in het antwoord op vraag 120 (Zondag 46) niet thuis hoort. Dit woord wordt niet in de Hoogduitse, noch in de Latijnse tekst gevonden en evenmin in de eerste Hollandse uitgave, aldus ds. Gezelle Meerburg. In de GBS-uitgaven staat het woord 'beide' wel.

ANTWOORD

Ds. Gezelle Meerburg heeft voor een belangrijk deel gelijk. Inderdaad, in de oorspronkelijke Duitse tekst van onze catechismus lezen we: die kindliche forcht und zuversicht gegen Gott, welche der grund unsers gebets soll sein (de kinderlijke vreze en toevorzicht tot God, welke de grond van ons gebed moet zijn, enkelvoud dus). De Latijnse vertaling, die binnen drie maanden na verschijning van de Duitse tekst door Olevianus werd aangeboden aan Calvijn en aan Bullinger (april 1563), volgt hier de Duitse tekst exact. De oudste Nederlandse vertaling, die in 1563 in Emden is verschenen, heeft: de kinderlicke vreesse ende toeversicht ofte betrouwen teghen Godt verwecke, welcke de grondt onses ghebets zijn sal. Ook enkelvoud, en *zal* dient hier, gelet op het Duitse origineel, ongetwijfeld opgevat te worden in de betekenis van *moet*, zoals ook de Latijnse vertaling heeft. Wie deze vertaling tot stand gebracht heeft, is onbekend. In hetzelfde jaar 1563 verscheen in de Palts nog een Nederlandse vertaling van de catechismus, en wel van de hand van Petrus Datheen. Hij zette over: de kinderlicke vreesse ende toeversicht tot Godt verwecke, *welcke bejde de grondt onses ghebets zijn*. De Heidelbergse Catechismus heeft in Nederland kerkelijk gezag gekregen in de

vertaling van Datheen. De Emders vertaling is al spoedig in volstrekte vergetelheid geraakt. Datheens versie verscheen vanaf 1566 in één uitgave met zijn psalmberijming.

Daarbij zorgde Datheen ook nog voor een Nederlandse vertaling van de liturgische formulieren, alles in één band. Dat verklaart de grote verbreiding van Datheens catechismusvertaling.

Uiteindelijk is de Nederlandse tekst van de catechismus definitief vastgesteld op de synode van Dordrecht. Deze synode is zonder meer van Datheens vertaling uitgegaan, volgens de uitgave van Richard Schilders te Middelburg in 1611, die op last van de Zeeuwse synode was bezorgd door Herman Faukelius. Aan die tekst zijn wij dus gebonden, en die tekst is dan ook opgenomen in de GBS-uitgaven. Het zou principieel onjuist zijn, als wij langs de Dordtse Synode heen terug zouden willen gaan naar de oorspronkelijke tekst. [Deze synode heeft zelfs nog een inhoudelijke wijziging aangebracht in de Nederlandse Geloofsbelijdenis; daar mogen wij dus ook niet teruggaan naar Guido de Brès.] Nu was Datheen natuurlijk niet de eerste de beste. Hij was bij uitstek gekwalificeerd om de catechismus in het Nederlands over te zetten, daar de catechismus in zekere zin ook zijn geesteskind is geweest. Datheen is nauw bij de totstandkoming betrokken geweest. Hij maakte deel uit van de commissie die in januari 1563 op last van de keurvorst van de Palts het gehele boekje nog heeft nagezien en besproken, voordat het de goedkeuring van de keurvorst kreeg en gepubliceerd kon worden.

Nog enkele opmerkingen over het verschil in betekenis. Het kan natuurlijk niet zo zijn, dat in de oorspronkelijke versie de bijzin alleen betrekking zou hebben op het toevorzicht. Dat zou met de zinsopbouw, zoals wij die uit

de zestiende eeuw kennen, geheel in strijd zijn. De enige aannemelijke verklaring van het enkelvoud in de bijzin in de oorspronkelijke Duitse tekst kan maar zijn, dat 'de kinderlijke vreze en toevorzicht' blijkbaar als 'één begrip is gezien. Aannemelijk is, dat Datheen het misverstand heeft willen voorkomen, dat de bijzin alleen met het woord 'toevorzicht' in verband zou worden gebracht, en dat hij daarom het werkwoord in het meervoud zette en bovendien nog het woord 'beide' invoegde.

'Vreze en toevorzicht (= vertrouwen)' zouden we kunnen beschouwen als twee kanten van één zaak. Maar ik wil ook attenderen op de tweede oefening van de achttiende-eeuwse Utrechtse ouderling Justus Vermeer over vraag 120. Daarin gaat hij er juist heel uitvoerig op in, dat de kinderlijke vreze en het kinderlijk toevorzicht twee gestalten zijn, die beide de grond van ons gebed zijn.

Eén gestalte of twee? Ik denk dat voor beide meningen veel te zeggen is. Maar hoe het ook zij, wij dienen ons aan de door Dordt geautoriseerde tekst te houden. Eén ding frappeert mij. Hoe is Gezelle Meerburg aan zijn kennis gekomen? Het is de Utrechtse hoogleraar J. I. Doedes geweest, die voor het eerst die vergeten Emders tekst weer onder de aandacht heeft gebracht. Hij was het ook, die aan deze tekst een grote betekenis hechtte, als de oudste Nederlandse vertaling van de catechismus. Dat achtte hij feitelijk belangrijker dan de besluitvorming door de synode van Dordt. Doedes heeft daar (bij mijn weten) het eerst over geschreven in zijn boek 'De Heidelbergse Catechismus in zijn eerste levensjaren 1563 - 1567'. Daarin is ook de gehele Emders tekst in facsimile te vinden. Dit boek verscheen in Utrecht in het jaar 1867.

Ds. G. F. Gezelle Meerburg

Petrus Datheen

De herders maakten alom bekend het woord, dat hun van dit Kindeken gezegd was.

Gezelle Meerburg is in 1855 overleden. Zijn 'Nagelaten leerredenen over den Heidelbergschen Catechismus' verschenen posthuum, in de jaren 1868 - 1872, met een voorrede van J.H. Donner. Dat wettigt de vraag, of deze opmerking wel van Gezelle Meerburg zelf is. Zou zij wellicht uit de pen van de bewerker van zijn nalatenschap zijn gekomen? Zo ja, dan zou dit een ander licht op het gehele werk kunnen werpen.

VRAAG Waarom staat er in de GBS-editie van de Statenvertaling in Lukas 2:15 'kond gedaan'? Ik vind dat wel erg verouderd en het wekt de spotlust van de jeugd in de hand. In andere uitgaven staat 'verkondigd'.

ANTWOORD

Laten we vooropstellen, dat het hier geen gewichtige, principiële kwestie betreft. Die indruk willen wij naar buiten ook beslist niet wekken. Wel hebben wij intern gezegd: In de oorspronkelijke Statenvertaling staat 'kond gedaan'; dan moet er wel een gewichtige reden zijn om daarvan af te wijken.

Ik ben het niet met u eens, dat 'kond doen' een verouderde uitdrukking zou zijn. Het staat nog altijd gewoon in Van Dale, tot in de nieuwste druk, met woorden en uitdrukkingen als kond maken, kondschap, kondschappen enz. We lezen toch ook in Jer. 51:31 van kondschappers, ook in de Jongbloed-edities, hoewel het gemakkelijk door 'boodschappers' vervangen zou kunnen worden?

'Kond doen' is wel een deftige, verheven uitdrukking. Nog altijd wordt zij, juist bij zeer gewichtige gebeurtenissen zoals inhuldigingen van vorsten of de geboorten van koningskinderen en in zeer verheven stijl, gebezigd, zo in de trant van 'U zij allen

bij deze kond gedaan, dat' enz. 'Kond doen' is dan ook zeker meer verheven, dan het wat vlakke 'verkondigen'. En past dat dan juist niet bij deze gelegenheid in de velden van Efratha?

De Statenvertalers hebben blijkbaar ook zo gedacht. Want het Griekse werkwoord gnoorizein is door hen 21x in het Nieuwe Testament overgezet met 'bekendmaken'. Alleen hier, in Luk. 2:15, kozen zij de uitermate plechtige uitdrukking 'kond doen'. Doen wij er dan goed aan, daarvan af te stappen? Dan wijs ik ook nog op vers 10. Daar staat in het Grieks een heel ander woord, euangelizomai. Dit kan ook reden zijn geweest voor de Statenvertalers, om niet hetzelfde woord in de vertaling te kiezen. In vers 10 is een engel het onderwerp, in vers 15 de Heere Zelf. De Heere Zelf spreekt over het dierbaarste wat Hij mede kon delen, de zending van Zijn eigen Zoon. Dat kan de Statenvertalers ertoe gebracht hebben, om hier deze (ook in hun tijd verheven) vertaling te kiezen. Allemaal redenen voor de GBS om deze uitdrukking toch maar te handhaven. Luther vertaalde ook: 'vnd die Geschicht sehen / die da geschehen ist / die vns der HERR kund gethan hat'. Opmerkelijk is, dat zelfs in de meest radicale revisering van de Duitse Luthervertaling dit ongewijzigd gehandhaafd is gebleven!

Vervanging van 'kond doen' wordt door-gaans gemotiveerd door vrees voor een bepaalde gedachteassociatie, maar als we zo zouden moeten denken, zou er nog wel heel wat meer veranderd moeten worden. Het is ook niet hetzelfde woord, waaraan men dan denkt; het wordt ook anders geschreven.

VRAAG Waarom wordt Lukas in de GBS-bijbels met een k geschreven en niet meer met een c? Lukas is toch een eigen-

naam? Of was het in de oorspronkelijke tekst een k?

ANTWOORD

Het is in onze Nederlandse taal een goede regel, dat eigennamen niet aan spellingveranderingen onderhevig zijn. Maar met namen in de Bijbel is het wel ingewikkeld. Die schrijven we niet zoals de Joden dat doen, en we spreken ze zo ook niet uit. We zeggen niet: Dawied regeerde over Jisraeel, als opvolger van Sjaeel, en hij woonde in Jeroesjalaim. Zo doen we overigens ook met namen uit andere landen, Berlijn, Keulen, Wenen, Londen, Parijs, Kopenhagen. Vroeger stoorde men zich niet aan een zekere vervorming bij de overgang naar een andere taal, en zo staan deze plaatsen nu eenmaal onder ons bekend.

De bijbelse namen zijn tot ons gekomen vanuit het Hebreeuws, via het Grieks en vervolgens het Latijn. De Statenvertalers hadden de opdracht van de Dordtse synode gekregen om niet meer te veranderen dan nodig was. Dus hebben zij zich bij de namen gehouden aan wat toentertijd onder de mensen in ons land gebruikelijk was.

Lucas schreven zij met een c, evenals ook Marcus. Die c's zijn er ingekomen doordat het Latijn geen k kent. Maar in het Grieks - en dit zijn Griekse namen - werden deze namen met een k geschreven. Waarschijnlijk is dat de reden geweest, waarom de bijbeluitgevers in de negentiende eeuw deze namen weer met een k zijn gaan schrijven. De GBS heeft zich daarbij aangesloten. Maar we constateren dat de nieuwe vertalers weer de c gebruiken. Een principiële punt is het niet en voor de uitspraak maakt het geen enkel verschil.

L.M.P. Scholten.